

KOMORLAR BİRLİĞİ

Ocak 2017

İHH
İNSANI YARDIM VAKFI

İNSAMER
İNSANI VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Ocak 2017

Hazırlayan: Hanife Gökdemir

Yayına hazırlayan: İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi

İHH İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı

Büyük Karaman Cad. Taylasan Sok. No: 3 Pk. 34230 Fatih/İstanbul

Telefon: +90 212 631 21 21 | Faks: +90 212 621 70 51

www.ihh.org.tr | info@ihh.org.tr

Baskı

Pelikan Basım Maltepe Mh. Gümüşsuyu Cd.

Odin İş Merkezi No. 1/28

Topkapı-İstanbul

İÇİNDEKİLER

3 GİRİŞ

4 TARİHÇE

- 5 Adaların Kısa Tarihi
- 9 Fransız Sömürge Dönemi
- 11 Darbeler Tarihi
- 14 Nüfus ve Demografik Yapı
- 14 Dinî Hayat
- 15 Coğrafi Konum
- 16 Ekonomik Durum ve Altyapı
- 17 Sağlık
- 17 Ulaşım
- 17 Eğitim

18 KOMORLAR'DA ÇATIŞMA ALANLARI

- 18 Şiileştirme Faaliyetleri
- 19 Misyonerlik Faaliyetleri
- 20 Sufilik ve Selefilik/Vahhabilik
- 20 Kadınları Hedef Alan Çalışmalar
- 21 İktidar Mücadeleleri
- 21 Enerji Kaynaklı Çatışmalar

22 MAYOTTE ADASI SORUNU

25 MAVİ MARMARA DAVASI VE KOMORLAR BİRLİĞİ

27 SONNOTLAR

GİRİŞ

Afrika'nın en küçük üçüncü ülkesi olan Komorlar, Hint Okyanusu'nda seyahat eden Arap denizciler tarafından "ay adaları" manasında *Kumr* veya *Cezâirü'l-Kamer* diye adlandırılmıştır. Osmanlı kayıtlarında ise bu adalar *Kamer Adaları/Cuzûru'l-Kamer* olarak geçmektedir. 2002 yılına kadar *Komorlar Federal İslam Cumhuriyeti* adıyla bilinen adalar, dünyada resmî adında "İslam" ibaresi olan beş ülkeden biri olmuştur¹ (Fransızcada *République Fédérale Islamiquedes Comores*, *Arapçada el-Cumhûriyyetü'l-Kumuri'l-İttihâdiyyeti'l-İslâmiyye* olarak geçmektedir.). 2002 yılında adındaki "İslam" kelimesini çıkartan ülke, bu tarihten itibaren *Komorlar Birliği* olarak anılmaktadır.

Mozambik ve Madagaskar arasında yer alan Komorlar Birliği; Büyük Komor (*Grande Comore/Njazidja/Ngazidya*), Moheli (*Mwali*), Anjouan (*Nzuwani/Yuhana/Hunzuwan*) ve Mayotte (*Maore*) adlı dört adadan oluşmaktadır. Ülke, iç işlerinde özerk üç federal bölgeden (Büyük Komor, Anjouan ve Moheli) ve yedi yerel yönetimden meydana gelmektedir. Küçük adalar bu özerk adalara bağlıdır. Komorlar Birliği adalarından olan Mayotte Adası ise stratejik önemi sebebiyle Fransız sömürge yönetiminin devam ettirildiği bir idari yapıdır. Mayotte, 2014'te Avrupa Birliği (AB) üyeliğine kabul edilmiştir.

Komorlar Birliği'nin başkenti olan Moroni, Büyük Komor Adası'ndadır. Adalarda dört belediye bulunmaktadır: Büyük Komor'un merkezi Moroni; Moheli'nin merkezi Fomboni; Anjouan'un merkezi Domoney ve Moutsamoudou.

Ülkenin yönetim biçimi başkanlık tipi federal cumhuriyettir. Başkan altı senede bir halk tarafından seçilir. Federal Meclis, seçimle belirlenen 42 üyeden meydana gelir ve beş senede bir seçilir. Ülkenin hukuk sistemi Fransız ve İslam hukukunun birleşimidir. Komor Adaları 7 Haziran 1992'de yürürlüğe konan, 2009 ve 2014'te değişikliğe uğramış olan anayasayla yönetilmektedir.

Anayasa, ülkedeki rejimi *federal İslam cumhuriyeti* olarak tanımlamaktadır. Adalar başkanlık sistemi ile yönetilmektedir. Seçimlerde Mayotte hariç üç adanın yönetimi için tek bir başkan seçilir. Her adanın yerel valisi seçimle gelir. Başkanın her adada cumhurbaşkanı yardımcısı sıfatıyla yardımcıları vardır.

TARİHÇE

Tarihî kaynaklardan anlaşıldığına göre, Müslümanların gelmesinden önce büyük ölçüde boş olan Komor Adaları, Müslümanların bölgeye gelip buradaki dört büyük adada sultanlıklar kurmasından sonra hareketlenmiştir. Müslüman Arap denizciler ilk olarak 750 senesinde Anjouan Adası'na gelerek buraya yerleşmeye başlamıştır. Fakat tarihî kaynaklardaki genel kabule göre, İslam dininin adada yayılması 14. asırda, çoğunlukla ticaret amacıyla gelen ve adaya yerleşen Müslüman Araplar vesilesiyle olmuştur. Müslümanlık ada halkı arasında evlilikler yoluyla da yayılarak zamanla nüfuz ve etkisini güçlendirmiştir. Adalardaki yerel hükümdarların İslamiyet'i seçmesinden sonra ise bölgedeki Müslümanların sayısı hızla artmıştır.

Büveyhilerin İran'ın Şiraz şehrini 934 yılında ele geçirmesi üzerine buradaki Sünni Araplardan bir kısmı Doğu Afrika sahillerine ve Hint Okyanusu adalarına göç etmek zorunda kalmıştır. İran Körfezi ve Güney Arabistan civarındaki göçler 16. asrın başına kadar aralıklarla devam etmiştir. Şirazlılardan Ali b. İsa 975'te Kilve Sultanlığı'nı kurmuş ve kısa sürede Komor Adaları dâhil Doğu Afrika sahillerindeki birçok yerleşim merkezi bu sultanlığın yönetimine girmiştir. Kilve Sultanlığı Müslümanlar tarafından 1500 yılında fethedil-

diğinde Büyük Komor Adası halkı İslamiyet'i kabul etmiştir. 11. asırda Fatımilerin ileri gelenlerinden birinin Mısır'ı terk ederek ailesi ve hizmetinde bulunanlarla birlikte Anjouan'a yerleştiği de yine bu döneme ait kayıtlarda geçmektedir. Mayotte ve Moheli'nin İslam'la tanışması ise farklı zaman ve şekillerde olmuştur.

10. asırdan 15. asra kadar Kilve Sultanlığı ile Madagaskar arasındaki ulaşım Komorlar üzerinden gerçekleştiğinden, adaların idaresi bu iki devlet arasında el değiştirmiştir. Yerlilerin Tinku, Portekizlilerin San Loranço adını verdikleri Madagaskar Adası'na, Arap coğrafyacılar "Büyük Komor" demekteydiler. Buranın Madagaskar adını almasından sonra Hint Okyanusu'nda seyahat edenler, Büyük Komor adını bu defa kuzeyindeki takımadaların en büyüğü olan Ngazidy için kullanmıştır.²

Adaları yerli kabilelerin *beca* dedikleri yaklaşık 40 reis idare ediyordu. Bunlar Müslüman olunca kendilerine *fani* denilmiştir. Bölgeye gelen Arap yöneticiler, bu reislerin kızlarıyla evlenerek siyasi güç elde etmiştir. Adalarda zaman zaman sultanların *cumbe* unvanı verilen kızları da tahta çıkmıştır. Örneğin Fransız işgali öncesinde -1842-1878 yılları arasında- Moheli Adası'nın hâkimi Cumbe Fatma adından bir sultandır.

Adaların Kısa Tarihi

Asırlar boyunca Kilve Sultanlığı'nın idaresinde bulunan **Büyük Komor Adası**'na göç eden ve 1530-1550 yıllarında etkili olan Şirazlılar, kurdukları idari birimlere sultanlık adını vermiştir. Kısa zamanda sayıları artan sultanlar arasında hepsinin üzerinde sözü geçene sultana ise *sultan tibe* denilmiştir. Üç küçük ada birer sultan tarafından yönetilirken sultan tibe Büyük Komor Adası'nda bulunmaktaydı. Fransız işgaline kadar Bamboa, Itsandra, Bûde, Havâil ve Hamuhammed adlı beş sultanlık bölgede etkili olmuştur.

Her birinde birçok reisin bulunduğu adalarda adanın hükümdarı olmak için sürekli bir savaş ortamı hâkim olmuştur. Bu savaşlar daha sonraki dönemlerde adaya gelen Avrupalılar tarafından da desteklenmiştir. Avrupalılar, destekledikleri hükümdarları kısa zamanda kendi emirleri altına almış, sonrasında bu kişileri Cibuti, Tanzania gibi ülkelere sürgüne göndermiş

ve adaların hâkimiyetini tam olarak ele geçirmişlerdir.³

15. asrın sonlarında Batılıların gelmesiyle birlikte adalardaki düzen bozulmaya başlamıştır. Bölgeye Fransızlardan önce ayak basan ilk Avrupalılar, Portekizlilerdir ancak adalar coğrafi konum itibarıyla Portekizli tüccarların ticaret yolu üzerinde bulunmadığından Portekizliler burada uzun süre tutunamamıştır.

İngilizlerin Komorlara gelişi ise 18. asırda olmuştur. 1701 yılında kaptan Nathaniel North, Büyük Komor Adası'nın bir kısmını işgal etmiştir. Adalar Fransız sömürge döneminden önce, Madagaskar'ın kuzeybatısından gelen korsanların da tehdidi altında kalmıştır. Korsan saldırıları 19. asra kadar etkisini sürdürmüştür. Kilve Sultanlığı'nın zayıflaması üzerine genelde Madagaskar ve Zengibar'ın (Zanzibar) nüfuzunda kalan Komor sultanları, 19. asrın başından itibaren Por-

15. asrın sonlarında Batılıların gelmesiyle birlikte adalardaki düzen bozulmaya başlamıştır.

tekizler, İngilizler, Fransızlar, Hollandalılar ve Almanlarla iyi ilişkiler kurarak çeşitli anlaşmalar imzalamıştır. İngilizler ve özellikle Fransızların adaları işgali ve bölgede sömürge idaresinin kurulması, yerli sultanların Madagaskar ve Zengibar nüfuzunu kırmak için Batılı güçlerle ilişki kurmaya başlaması ve anlaşmalar imzalaması neticesinde gerçekleşmiştir. Komor Adaları'nın her biri İngiltere ve Almanya'ya rağmen Madagaskar'ın denetimini elinde bulunduran ve korsanlarının da desteğini alan Fransızların eline geçmiştir.

Komorlar Birliği'ni oluşturan adalardan Anjouan Adası'nın ilk Müslüman sultanı olan Şirazlı Hasan, büyük bir cami inşa ettirdiği Do-

moni'yi adanın başkenti yapmıştır. Adanın diğer taraflarına da camiler yaptıran Sultan Hasan, Anjouan'da Şafii mezhebinin yayılmasında etkili olmuştur.

1741'den itibaren 41 sene boyunca Sultan Ahmed'in hüküm sürdüğü adada 1782-1788, 1792-1796 yıllarında hüküm süren I. Abdullah İngilizlerden, 1796-1816 yıllarında da Sultan Alevi b. Hüseyin Fransızlardan yardım istemiştir. Daha sonra Salim b. Alevi Fransızlarla yaptığı anlaşma ile bugün hâlâ Fransız sömürgesi durumunda olan Mayotte Adası'ndaki haklarından vazgeçmiş; 1844 ile 1848 yıllarında İngilizlerle yeni anlaşmalar imzalamıştır. Mayotte Adası 1841 yılında Fransızlar tarafından işgal edilmiştir.

Osmanlı ile Temas

III. Abdullah olarak bilinen Said Abdullah b. Salim (1852-1891), İngilizlerle yeni anlaşmalar yapmıştır. Bu anlaşmaların mahiyetini öğrenmek isteyen Anjouan'ın ileri gelenleri Londra'ya iki temsilci göndermiştir. Londra'da Osmanlı sefiriyle de tanışma fırsatı bulan Anjouan temsilcileri, Osmanlı sefirinin yardımıyla önce Kahire'ye, ardından da Anjouan'dan getirdikleri mektubu padişaha takdim etmek üzere İstanbul'a gelmiş ve Osmanlı Sarayı ile temasa geçmişlerdir. Halife Abdülaziz Han'ın tahtta olduğu o yıllarda Kamer Adaları ile Osmanlı arasında irtibat kurmaya yönelik başlatılan bu ilk girişim, çeşitli sebeplerle kesintiye uğramış ve devam ettirilememiştir. Padişah'tan yardım isteyen Anjouan temsilcileri, Basra Tersanesi'ne gitmek üzere olan Osmanlı deniz birliğiyle geri dönmüştür. Birlik kumandanı, Anjouan sultanına yazılan mektubu vermekle görevlendirilmiştir (12 Ocak 1865).

2011 yılında başkent Moroni'de cuma namazı kılmak için ekip ile beraber Merkez Camii'ne gittik. İmam cuma hutbesi okuyordu ve hutbenin bir yerinde tanıdık bir isim duyduk "Sultan Halife Abdulhamid". Namazın sonunda bu ismin neden geçtiğini öğrenmek istedik ve ekibimizden Ömer Faruk Korkmaz vasıtasıyla imama bunu sorduk. Aldığımız cevap bizi hem duygulandırdı hem de hayrete düşürdü: "Bizler bir asırdır her cuma Komor Adaları'ndaki bütün camilerimizde hâlâ Halife Abdulhamid için hutbe okutmaktayız. Onun Komorlu Müslümanlar için yaptığı iyilikleri unutamayız."

Hanife Gökdemir

III. Abdullah, Anjouan'ın İngiltere veya Almanya tarafından işgal edilmesinden korktuğu için, 1882 yılında bu defa da Fransa'dan yardım istemiştir. Onun ölümü üzerine yerine geçen Sultan Osman, Fransa'nın da işgal niyeti taşıdığını anlayınca yardım almaktan vaz geçmiştir. Bu gelişme üzerine Mayotte'daki Fransız kumandanı Sultan Osman'a karşı Said Ömer b. Said'i destekleyerek adanın yeni sultanı olmasını sağlamıştır (1891-1892). Sultan Osman önce Obok'a (Cibuti), ardından da Yeni Kaledonya'ya sürülmüştür. 1886 yılında Komor Adaları'nın Fransa tarafından himaye altına alındığı ilan edilmiştir. Yeni Anjouan Sultanı Said Muhammed b. Said (1892-1912) bu himayeyi reddetmiş ve Hasanî Hanedanı'nın son sultanı olarak 1912 yılında Fransız sömürge yönetimi kuruluncaya kadar tahtını muhafaza etmiştir.

19. asırda Büyük Komor'da yaşanan gelişmeler de Anjouan Adası'ndaki sürece benzemektedir. Bamboa Sultanı Said Ahmed 1819-1871 yıllarında bu adada hüküm sürmüştür. Sultan, 1871 yılında İngilizlerin desteklediği Itsandra Sultanı Musa Fumu'ya yenilerek sultan tibe unvanını kaybetmiş ve tutulduğu hapishanede 1875 yılında ölmüştür. Büyük Komor'da 1875'te Sultan Ahmed'in yerine geçen torunu Seyyid Ali, Fransızların himayesini kabullenmek zorunda kalmıştır. Büyük Komor'un 1875'te Fransız hâkimiyetine geçmesiyle Komor Adaları'ndaki Fransız sömürge dönemi başlamıştır.

Sultan'ın Mayotte'daki torunu Said Ali, Musa Fumu ile mücadele etmeyip hacca gitmiş, oradan da Kahire'ye geçmiştir. Burada Mısır Hidiv'i tarafından kabul edilen Said Ali'ye Anjouan Sultanı III. Abdullah ile Moheli Sultanı Ab-

**1884'te Fransız
maceracı Léon
Humblot Büyük
Komor'a gelmiş
ve ileride burayı
ülkesinin bir
sömürgesi
haline getirecek
faaliyetlere
girişmiştir.**

durrahman, Büyük Komor'a dönmesi için yardım etmiştir. Said Ali, 1877'de İngilizlerden yardım alan Musa Fumu'yu yenerek tutuklatmıştır.

1884'te Fransız maceracı Léon Humblot Büyük Komor'a gelmiş ve ileride burayı ülkesinin bir sömürgesi haline getirecek faaliyetlere girişmiştir. Hile ve şantajla Sultan Saad Ali'den ahaliye ait arazilerin kullanım hakkını alan Humblot, Sultan'la yaptığı anlaşmaya göre adada istediği toprağa sahip olacak ve karşılığında buralardan elde ettiği gelirden %10 pay verecekti. Bu anlaşma üzerine Itsandra Sultanı Haşim, güneydeki Almanlarla iş birliği yaparak Bacini şehrine Alman bayrağı çekmiştir. Almanlardan aldığı yardımla 1886 yılında Büyük Komor'un başşehri Moroni'yi ele geçirse de, Fransızlar Tanganika bölgesindeki sömürge haklarından vazgeçince Almanlar da Büyük Komor'u onlara terk etmiştir. Fransızlara karşı direnişe geçen Sultan Haşim yakalanarak Madagaskar'daki Diego-Suarez'e sürülmüştür. Ancak oradan kaçıp tekrar Büyük Komor'a gelen Haşim, 1889'da ölünceye kadar mücadeleye etmiştir. Bu arada Fransa 6 Ocak, 21 ve 26 Nisan 1886 tarihli anlaşmalarla Büyük Komor, Anjouan ve Moheli adalarını himayesi altına aldığını ilan etmiştir.

Humblot 1889'da Fransa tarafından adaya resmî idareci olarak tayin edilmiş ve kendisine karşı girişilen isyanlardan Sultan Said Ali sorumlu tutulmuştur. 1890 yılında önce Moheli'ye, ardından Mayotte'a geçmek zorunda kalan Sultan, bir müddet sonra Büyük Komor'a geri dönmüştür. 1893 yılına kadar sultanlığı devam etse de Fransızlara karşı isyanların artması üzerine Yeni Kaledonya'ya sürgün

edilmiştir. Fakat buraya gönderilmeden önce ilk olarak Madagaskar'daki Diego-Suarez şehrinde, daha sonra da Reunion Adası'nda ikamet etmesine izin verilmiştir. 12 Eylül 1899'da suçsuz olduğu Fransa tarafından resmen kabul edilmiş olsa da sultanlığı terk etmesi şartını da ihtiva eden yeni bir anlaşma imzalamak zorunda bırakılmıştır. 7 Şubat 1910'da gittiği Paris'te dördüncü rütbeden şeref madalyasıyla taltif edilen Sultan, Madagaskar'ın Tamatave şehrinde 10 Şubat 1916'da ölmüştür.

19. asrın ortalarına doğru Madagaskar'daki iktidar değişikliği sebebiyle buradaki bazı yöneticiler Komor Adaları'na yerleşmiştir. Bu isimlerden Ramanetaka (Abdurrahman) 1830'da Moheli'ye gelerek buranın idaresini ele geçirmiştir. 1842 yılında vefatından sonra yerine kızı Cumbe Fatma sultan olmuştur. 1865'te Fransız Joseph Lambert, şeker kamışı yetiştirmek amacıyla adadaki en verimli arazilerin kullanım haklarını gelirin %15'i karşılığında Cumbe Fatma'dan almıştır. 1867-1875 yılları arasında Lambert'in girişimiyle Muhammed b. Said sultan olunca, Cumbe Fatma Paris'e gitmiş ancak orada umduğu ilgiyi bulamamıştır. Dönüşte uğradığı Kahire'de, Hidiv İsmail Paşa'nın kendisine yaptığı yardım sayesinde Moheli'ye ulaşabilmiş; Muhammed b. Said'in ölümünden sonra da idareyi tekrar ele geçirmiştir.

1875'te Fransız Emile Fleuriot ile evlenen Cumbe Fatma 1878 yılında ölmüştür. Abdurrahman b. Said (1878-1885), Muhammed Şeyh (1885-1886) ve Mercani b. Abdu'nun (1886-1888) ardından adanın son hanım sultanı olan Salime bint Muhammed b. Said, 1909 yılına kadar tahtını korumuştur.

Fransız Sömürge Dönemi

Komorlar'daki geleneksel sultanlık idaresi 1912 yılına kadar Fransızların yönetimi altında sürdürülmüş, 25 Temmuz 1912 tarihinde bölgedeki bütün yerel yönetimlere son verilmiştir. İslami uygulamalar ortadan kaldırılmış, sultanlar azledilerek adaların idaresi 1914'te Fransa'nın sömürgesi olan Madagaskar'a bağlanmıştır. Bu dönemde şirketlerin yönetimine bırakılan adalar gittikçe fakirleşmiştir. 1946'da idari ve iktisadi bakımdan Madagaskar'dan ayrılıp doğrudan Fransa'ya bağlanıncaya kadar bu şekilde yönetilen Komorlar, bu tarihten sonra bir Fransız parlamento heyeti tarafından yönetilmeye başlanmıştır.

2. Dünya Savaşı'ndan sonra Komor Adaları Müslümanları, bağımsızlık mücadelelerine hız vermiş ve bu amaçla Tanzanya'da bazı örgütler kurmuştur. Bu örgütler daha sonra Komor Adaları Millî Kurtuluş Hareketi bünyesinde birleşerek organize bir faaliyet içine girmiştir.

Komorlar 1947'de idari muhtariyet kazandığı halde, 1958'de bir referandum sonucu Fransa'nın "deniz aşırı eyaleti statüsü"ne geçmiştir.

Adalar halkından yüksek öğrenim gören ilk kişi olan Said Muhammed Şeyh, 1946'da ülkesini temsil etmek üzere Fransız Millî Meclisi'ne milletvekili olarak gönderilmiştir. 1970 yılına kadar ülkesinde siyasi hayata yön veren Said Muhammed

Şeyh, Komor Yeşil Partisi'ni, eski sultanın oğlu Said İbrahim ise Komor Beyaz Partisi'ni kurmuştur.

1959'da Komorlar'a tanınan ikinci milletvekilliğine de Said İbrahim seçilerek Fransız Millî Meclisi'ne gönderilmiştir. Madagaskar 1960'ta Fransızlardan bağımsızlığını kazanmış, ancak Komorlar'a bu hak verilmemiştir. 1960'lı yıllarda hız kazanan bağımsızlık hareketleri sırasında Tanzanya'nın başkenti Darüsselam'da Sovyetler Birliği'nin desteğiyle kurulan Komorlar İstiklal Hareketi ile Komorlar Sosyalist Partisi ve Komor Halk Demokrasi Birliği etkili olmuştur. Fransız yönetimine karşı verilen bağımsızlık mücadelesi, halk arasında giderek yayılmış ve örgütlenme hız kazanmıştır. Komorlar 1961'de iç işlerinde Fransa'dan serbestlik kazanmış, 1964'te de Fransa'dan tamamen bağımsız olma talebinde bulunmuştur.⁵

Ada Müslümanlarının mücadelesi sonucunda işgalci Fransa, 1974 yılında adaların geleceği ile ilgili bir referandum yapmak zorunda kalmıştır. 22 Aralık 1974 tarihinde yapılan referandumda Büyük Komor, Anjouan, Mayotte ve Moheli'de halkın %95'i bağımsızlık yönünde oy kullanmış, beş ay sonra da Birleşmiş Milletler (BM) bu bağımsızlık kararını resmen tanımıştır.

6 Ocak 1975'te bağımsızlığını ilan eden Komor Parlamentosu'nun bu kararını Fransa, 6 Temmuz 1975'te onaylamak zorunda kalmıştır. Komorlar tarafından bağımsızlık günü olarak kabul edilen bu tarih, o günden bu yana millî bayram olarak kutlanmaktadır.

Ancak bir süre sonra Fransa referandumun tekrarını istemiş ve 1976'da zorla tekrar ettirilen referandum sonucunda Mayotte Adası sakinlerinin %65'inin Fran-

sız idaresinin devamını istediği, diğer adalardaki halkın ise %95'ten fazlasının bağımsızlık istediği açıklanmıştır. Bu sonuca binaen Fransa, 1 Ocak 1976'dan itibaren Mayotte Adası hariç, Komor Adaları'nın bağımsızlığını kabul ettiğini açıklamıştır. Mayotte Adası'nı ayak oyunları ile uhdesinde tutan Fransa'nın bu kararı BM, Arap Birliği ve Afrika Birliği tarafından tanınmamıştır. Bağımsızlığını kazanan ülke, 1976'da İslam İşbirliği Teşkilatı'na (o dönemki adıyla İslam Konferansı Teşkilatı) üye olmuştur.

Ülkenin ilk devlet başkanı 1958-1970 yılları arasında Fransız Senatosu'nda Komorlar'ı temsilen senatör olarak görev yapan Hint Okyanusu adalarının en zengin adamı Ahmed Abdullah'tır. Paris'e yakınlığıyla tanınmakla birlikte, ülkesindeki bağımsızlık mücadelelerini desteklediğinden dolayı devlet başkanı seçilen Abdullah, 1 Ekim 1978'de anayasayı değiştirerek devletin resmî adını Komorlar Federal İslam Cumhuriyeti olarak ilan etmiştir. Ahmed Abdullah, her ne kadar Fransa'yla iyi geçinmeye ve İslamlaşma faaliyetlerini sadece halkı kendine bağlamak için kullanmaya çalışmış olsa da Batılıların desteklediği paralı askerlerce gerçekleştirilen birkaç başarısız darbe girişimine engel olamamıştır. Zira Abdullah'ın ülkenin İslami kimliğine önem vermesinden rahatsız olan Batılı güçler, bu durumdan duydukları rahatsızlığı göstermekten çekinmemişlerdir. Nitekim Ahmed Abdullah, 26 Kasım 1989'da uğradığı bir suikast sonucu yaşamını yitirmiş, yerine Said Muhammed Çuhar geçirilmiştir.

Darbeler Tarihi

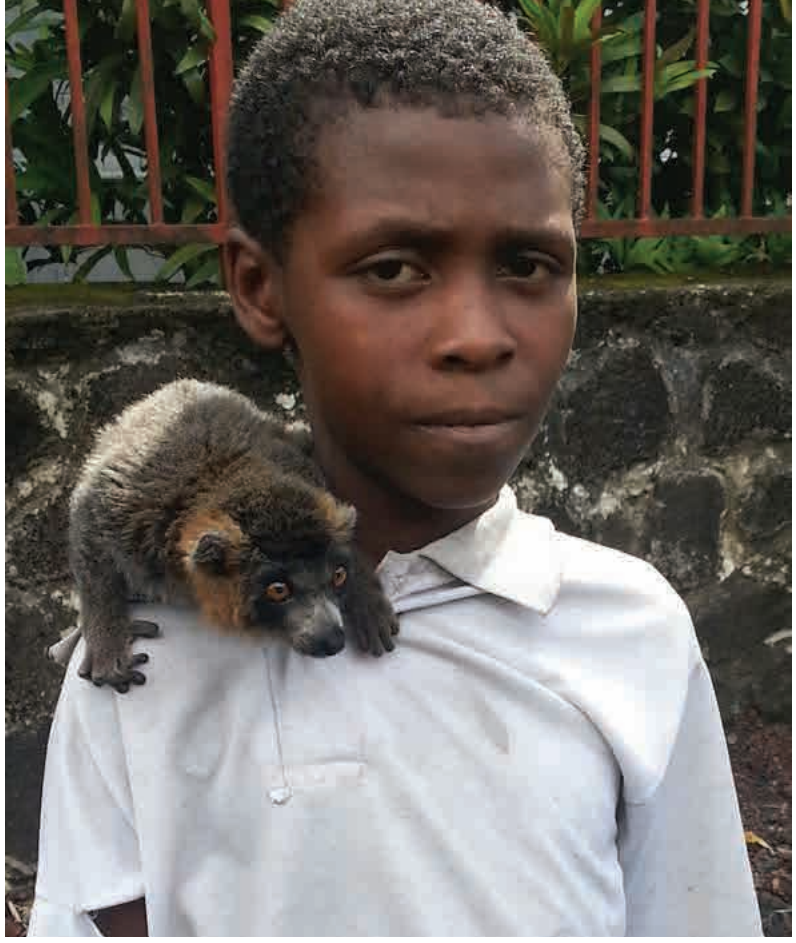
1975 yılında (görünürde) Müslüman olan ve Said Mustafa Mwadju ismini alan Bob Denard takma adlı Fransız paralı askeri Gilbert Bourgeau'nun Komorlar üzerindeki siyasi ve iktisadi emelleri, ülkede her zaman kendini hissettirmiştir. Onun desteklediği Ali Suveylih 2 Ocak 1976'da darbe ile Ahmed Abdullah'ı devirip devlet başkanı olmuştur. Onun dönemiyle birlikte artık yeni kurulan devletin başına Batı hayranı olan biri geçirilmiştir. Ali Suveylih, ülkesini modernleştirme iddiasıyla birtakım devrimlere girişerek millî ve dinî geleneklere savaş açmıştır: Camileri kapatmış, Müslümanlara zulmetmiş, kadınların tesettürüne engel olmuş, yaptığı reformlarla Fransız işgalcilerin başaramadıkla-

rını başarma çabası içine girmiştir. Suveylih, Fransızların beklentisinin aksine sosyalist, Marksist ve izolasyonist politikalar benimsemiştir.

Sürgündeki Ahmed Abdullah, iktidarı yeniden ele geçirmek için tıpkı Suveylih gibi Bob Denard ve beraberindeki Avrupalı paralı askerlerin yardımıyla yeni bir darbe yapmıştır. Fransa ve Güney Afrika hükümetlerinin desteğiyle yapılan darbeyle 13 Mayıs 1978'de Ali Suveylih tutuklanmış ve 29 Mayıs'ta da öldürülmüştür. Böylece Ahmed Abdullah tekrar başa getirilmiştir. Bob Denard'ın bu ikinci darbesi Afrika Birliği tarafından kabul görmemiş ve Komorlar yaklaşık bir yıl Afrika Birliği teşkilatından uzaklaştırılmıştır.

**Ali Suveylih,
2 Ocak 1976'da
darbe ile
Ahmed
Abdullah'ı
devirip devlet
başkanı
olmuştur.**

**Fransa'dan
bağımsızlığını
kazandığı günden
bugüne Komorlar,
20'den fazla
darbe veya
darbe teşebbüsü
yaşamıştır.**

23 Ekim 1978'de yapılan seçimle tekrar devlet başkanı olan Ahmed Abdullah baskıcı bir yönetim benimsemiştir. Eylül 1984'te altı yıllık bir süre için yeniden seçilmiştir. Abdullah, 14 Şubat 1981, 8 Mart 1985 ve 30 Kasım 1987 tarihlerinde yapılan darbelerden kurtulmayı başarmıştır. Bu arada Fransa, başta Komorlar olmak üzere diğer Afrika ülkelerinde giriştiği darbe teşebbüsleri sebebiyle 1987 yılında Bob Denard'ı mahkemeye sevk etmiştir. Bu durumu fırsat bilen Ahmed Abdullah ondan kurtulmayı denemiş ancak başarılı olamamıştır.

26 Kasım 1989 tarihinde bir suikast sonucu öldürülen Ahmed Abdullah'ın yerine Yüksek Mahkeme Başkanı Said Muhammed Cevher geçici başkanlığa getirilmiştir. Fransa'nın müdahalesi ile 1990 Mart'ında devlet başkanlığı seçimleri yapılmış, iki turu da kazanan Said Muhammed Komorlar'ın yeni devlet başkanı olmuştur. Ağustos

1991'de yapılan başarısız darbe girişiminin ardından hükümet sert bir sindirme politikası uygulamıştır. Bu sürecin ardından toplanan Ulusal Konferans, yeni bir anayasa hazırlanması ve seçim yapılması konusunda anlaşma sağlamıştır. Yeni hazırlanan anayasa 7 Haziran 1992'de halk oylamasıyla kabul edilmiştir. Said Muhammed ülke dışındayken, 26 Eylül 1992'de, genç subaylar tarafından başlatılan darbe girişimi başkana sadık kuvvetlerce bastırılmıştır. Bu süreçte eski başkan Ahmed Abdullah'ın iki oğlu da dâhil dokuz kişi önce idam, sonra ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştır.

22 ve 29 Kasım tarihlerinde yapılan ilk çok partili seçimler, çok olaylı geçmiş, hatta bazı adalardaki seçimler iptal edilmiştir. Fransız müdahalesi etkisiyle yaşanan siyasi istikrarsızlık ülkenin en önemli meselesi haline gelmiştir. Siyasi istikrarsızlık yüzünden 1993'te üç kez hükümet değişikliği olmuştur.

Halk ülkenin İslami kimliğinin korunmasından yana olan eski başkan Ahmed Abdullah'ın öldürülmesinden sonra yönetime gelen Said Muhammed'i kabullenmekte bir hayli zorlanmıştır. Ancak buna rağmen Aralık 1993'te gerçekleştirilen genel seçimlerde parlamentodaki 42 sandalyeden 21'ini başkanı destekleyenler kazanmıştır. Bu durum seçimlere hile karıştırıldığı iddialarının haklılığını düşündürmüştür.

1993'te Arap Birliği'ne üye olan Komorlar, 1995 yılındaki darbeye devrilinceye kadar Said Muhammed Cevher tarafından yönetilmiştir. Darbenin ardından Said İbrahim'in oğlu Said Ali Kemal ile 1990 seçimlerindeki en büyük rakibi Muhammed Taki Abdülkerim devlet başkanlığı görevini geçici olarak birlikte üstlenmişlerdir. Aynı yıl yapılan seçimlerde Muhammed Taki Abdülkerim devlet başkanı olmuştur. 1998 yılında Muhammed Taki'nin vefatı üzerine geçici olarak devlet başkanlığına Muhammed Taceddin b. Said getirilmiş olsa da Albay Azali Assoumani 1999'da yaptığı darbe ile yeni devlet başkanı olmuştur. 7 Ocak 2002 tarihinde adalar, kendi aralarındaki bağımsızlık girişimlerine son verip yeniden bir birlik sağlamıştır.⁵

2006 yılındaki seçimleri İran'da eğitim alan ve *Ayetullah* lakabıyla tanınan Sünni lider Ahmed Abdallah M. Sambi kazanmıştır. Assoumani böylece Komorlar'ın seçimle ve barışçıl yoldan iktidarı devreden ilk lideri olmuştur.

Sambi'nin iktidarı döneminde, Fransa'da eğitim gören Jandarma Albay Muhammed Bacar, Anjouan Adası'nda bir isyan başlatmıştır. Komorlar hükümeti ve Afrika Birliği tarafından illegal ilan edilen bu girişim sonrası, Komor yönetimi

Fransa'dan yardım istemek zorunda kalmış ve seneler sonra Fransız askerleri Komor topraklarına tekrar adım atmıştır. Bu gelişme üzerine Bacar, bir sürat motoruyla Fransız işgalindeki Mayotte Adası'na giderek Fransa'ya sığınmıştır.

Fransa'dan bağımsızlığını kazandığı günden bugüne Komorlar, 20'den fazla darbe veya darbe teşebbüsü yaşamıştır.

Sambi, 2010'da yapılan seçimleri kazanan Dhunine'e iktidarı devretmiştir. Asıl mesleği eczacılık olan Dhunine, Moheli Adası'ndan seçilen ilk Komorlar cumhurbaşkanıdır.

15 Mayıs 2016 tarihinde yapılan son seçimleri, daha önce de devlet başkanlığı yapan Azali Assoumani kazanmıştır. Assoumani halen Komorlar Birliği'nin cumhurbaşkanı olarak görevine devam etmektedir.

Nüfus ve Demografik Yapı

Komorlar'da Mayotte hariç üç adanın nüfusu 2015 verilerine göre 788.474'tür. Mayotte Adası'nın nüfusu ise yaklaşık 220.000'dir. Fransa'da yaşayan yaklaşık 400.000 Komorlu ile birlikte dünyada toplam 1.400.000 Komor vatandaşı bulunmaktadır (2014).

Komorlar'ın başkenti aynı zamanda Büyük Komor'un da merkezi olan Moroni'dir. Şehrin nüfusu 54.000'dir (2011). Fransa'da, özellikle de Marsilya'da yaşayan bir Komor komünitesi vardır.⁶

Nüfusun %23,5'i şehirlerde yaşamaktadır. Ortalama ömür 52 yıldır. Nüfusun %47,5'ini 14 yaşın altındakiler oluşturmaktadır. Nüfus artış hızı %1,87'dir (2014).⁷ Toplumda kadınların sayısı erkeklerden fazladır.

Komor Adaları'nda yaşayan halkın %90'ı Svahili, %8,5'i Arap'tır. Doğu Afrika kıyılarına da yayılmış olan ve tamamı Müslüman olan Svahililer genellikle sahil bölgelerde yaşamaktadır. "Svahili" kelimesi Arapçada "sahil" kelimesinin çoğulundan gelmektedir. Siyah tenlidirler. Kendilerine has bir dilleri vardır. Ancak bu dil Arapça-

dan bir hayli etkilenmiştir. Svahililer genelde İslam'a bağlılıklarıyla bilinirler.

Afrika'nın iç bölgelerinden gelen Bantular, Ummanlı, Yemen/Hadramutlu ve Şirazlı Araplar, Endonezya'dan Malaylar, Madagaskarlı Malgaşlar ve Hindistanlı Guceratlar farklı dönemlerde bu adalara göç etmiş diğer topluluklardır ve nüfusun kalanını bunlar oluşturur. Arap kökenliler bütün ahalide en seçkin sınıfı meydana getirmekte, bunlara Komor dilinde *usta arabu* denilmektedir. Şehirlerin nüfusu fazla olmayıp halkın çoğu köylerde ve küçük kasabalarda yaşamaktadır.

Ülkede resmî dil Komor Arapçası ve Fransızcadır. Fransızcanın resmî dil olarak kabul edilmesi sömürge döneminin bir sonucudur. Halk arasında Arapça ve Svahilice konuşulmaktadır. Adaların ahalisi ise büyük oranda Arapça ve Svahili dillerinin tesirinde kalan Bantu dil ailesinden Komor dilini konuşmaktadır. Svahili dilinin yaygınlaşmasının sebebi 20. yüzyıla kadar sultanların idari işlerinde bu dili kullanmış olmalarından kaynaklanmaktadır.

Dinî Hayat

Komorlar'da resmî din İslam'dır. Halkın %99'u Müslüman'dır. Müslümanların tamamı Sünni, mezhepte Şafii'dir. Kalan %1'lik nüfus Hristiyan ve Hindu'dur. Hristiyanlar, bölgeye Fransa tarafından yerleştirilmiş olan Katoliklerdir (100-150 aile⁸). Başkent Moroni'de yaklaşık 700 cami/

mescit bulunmaktadır. Halkın %65'i Fransızca okuyup yazabilmektedir. Halkın neredeyse tamamı Kur'an kurslarında aldıkları eğitim sayesinde Arapça bilmektedir. Halen Fransız sömürgesi altındaki 220 bin nüfuslu Mayotte Adası'nın %97'si Sünni Müslüman'dır.

Müslümanlar arasında tarikatlar da etkindir. En yaygın tarikat Şazeliyye olup Kadiriyye, Rifaiyye ve Ticaniyye mensupları da bulunmaktadır.

Somali'nin Barave şehrinden Zengibar'a gelen Şeyh Üveys b. Muhammed vasıtasıyla Kadiri tarikatına intisap eden Muhammed b. Ahmed, Komorlar'da bu tarikatı yaymıştır.

Şazeliyye tarikatı ise 19. yüzyılın sonunda Maskat'tan Zengibar'a gelen ve Şeyh Abdullah Derviş diye bilinen Ebü'l-Leys Abdullah b. Said vasıtasıyla bölgede yaygınlaşmıştır. Önce Kadiri tarikatına intisap eden Komorlu Said, eğitim için gittiği Zengibar'da Şazeliyye tarikatına intisap etmiş, daha sonra oradan Filistin'e geçmiştir. Ülkesine dönüşünde Şazeliyye tarikatının Komorlar'da yayılmasında etkili olmuştur. Moroni'deki kabri halen önemli bir ziyaretgâhtır. Ancak Kadiriyye ve

Şazeliyye tarikatlarının yaygınlaşması 1930'lu yıllara rastlamaktadır.

Halk, dinî konulardaki her türlü hukuki meseleyi asırlarca Şafii âlimi Nevevî'nin *Minhâcü't-Tâlibîn* adlı eserine müracaat ederek çözmüştür. Ancak bu eserin Hollandalı Van den Berg tarafından yapılan Fransızca tercümesinden (1884) habersiz olan Fransız sömürge yöneticileri, dinî konulardaki meseleleri 1920 yılında bu tercümeyi elde edinceye kadar -Şafii olan halkın muhalefetine rağmen- Maliki mezhebinin önemli kitaplarından Hafîl b. İshak el-Cündî'nin *el-Muhtasar*'ının Fransızca tercümelerine başvurarak çözmeye çalışmıştır. 17 Mayıs 1961 tarihinde Komorlar Temsilî Meclisi'nin bir kararıyla sömürge döneminin bütün kanunları iptal edilerek yerine İslami esaslara dayalı kanunlar uygulamaya konulmuştur.⁹

Coğrafi Konum

Doğu Afrika ülkelerinden olan Komor Adaları, Madagaskar'ın kuzeyi ile Mozambik'in doğusu arasında Hint Okyanusu'nda yer alan dört takımadadan ibarettir. Komorları oluşturan takımadalar şunlardır:

1. Büyük Komor (1148 km²)
2. Anjouan (424 km²)
3. Mayotte (347 km²)
4. Moheli (290 km²)

Dört adanın toplam yüz ölçümü yaklaşık 2.235 kilometrekaredir. Sahil şeridi 340 kilometrekaredir. Bu adalar dışında birkaç küçük ada da Komor Adaları grubuna dâhildir. Komorlar, bölgenin tek İslam devletidir. Kenya ve Mozambik Hristiyan, Madagaskar ise Pagan bir ülkedir.¹⁰ Madagaskar'ın kuzeyindeki Grande

Terre, Petite Terre adlı iki ada ve 30'a yakın volkanik adacıktan oluşan Mayotte Adası da coğrafi olarak Komor Adaları'nın bir parçasıdır.¹¹

Ekonomik Durum ve Altyapı

Ülkenin para birimi Komor frankıdır. Mayotte Adası, 2002'den bu yana AB para birimi avroyu kullanmaktadır. BM Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO) açlık tehlikesi altındaki 22 ülkeden biri olarak belirlediği Komorlar, dünyanın en fakir ülkesi olarak nitelendirilmektedir. FAO'nun 2013 Yetersiz Beslenme oranlarını açıkladığı verilerde Müslüman ülkeler içerisinde Komorlar %65,3 ile ilk sırada yer almaktadır.

Ülkenin gıda üretiminde ve ekonomide geri kalmış olmasının en temel sebebi, sömürge döneminde Fransızların ülkeyi kasıtlı olarak geri bırakmış olmasıdır. Fransız sömürgeciler Komor Adaları'nın bütün zenginliklerini kendi ülkelere taşımıştır. Topraklarının %45'i tarım alanı olan ülkenin ekonomisi birinci derecede tarıma ve balıkçılığa dayanmaktadır. Ülkede tarım klasik usullerle yapılmaktadır. Avrupalılar toplam kullanılabilen arazinin %35'ine sahiptir ve buralardan sağladıkları bütün geliri ülke

dışına götürmektedirler. Ülkede 2002 yılında kişi başına düşen millî gelir yaklaşık 500 dolardır.¹²

2011 yılında Devlet Başkanı Ahmed Abdallah M. Sambi'nin yardım talebi doğrultusunda Komorlar'a giden Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) heyeti, tarımsal alanda halkın temel ihtiyaçlarının karşılanması için bir çalışma başlatmıştır. 1 kg patatesin 100 avrodan daha pahalı olduğu ülke için patates üretimi projesi hazırlayan TİKA'nın çalışması ülkenin Tarım Bakanlığı tarafından kabul görmüştür.¹³

Tarımdan elde edilen gelirin gayrisafı yurt içi hasıladaki payı %44'tür; çalışan nüfusun %53'ü de tarım alanında faaliyet göstermektedir (2012). Tarım ürünleri arasında parfüm esansı olarak kullanılan ylang ylang bitkisinin yağı başta olmak üzere patates, kopra, vanilya, karanfil, tarçın, yasemin gibi kokulu bitkiler ve kahve, kakao, Hindistan cevizi, muz, avokado, mango gibi tropikal meyveler öne çıkmaktadır. Hanimeli, orkide ve gardenya gibi kokulu bitkilerin bolluğu sebebiyle Batılılar bu adaları "parfüm adaları" olarak da adlandırmaktadır. Bu ürünler başta Fransa olmak üzere Hollanda ve ABD'ye ihraç edilmektedir. Kozmetik sanayiinin ve özellikle parfümün en vazgeçilmez hammaddelerinden biri olan ylang ylang bitkisinin en fazla yetiştiği yer halen Fransa hâkimiyetinde olan Mayotte Adası'dır. Bu sebeple de dünyada parfümü ile meşhur olan Fransa için sömürgesi Mayotte Adası vazgeçilmezdir.

Ülkede başta pirinç olmak üzere hububat gibi gıda maddeleri, tekstil ve her türlü ulaşım aracı ile yapı

malzemeleri genellikle Kenya, Kuveyt, Fransa ve Pakistan'dan ithal edilmektedir. Komorlar; Kuveyt, Katar, Suudi Arabistan, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri gibi İslam ülkeleri yanında, İran ve bazı Batılı

ülkelerden de karşılıksız yardım ve kredi almaktadır.

Anjouan Adası şelaleleriyle meşhur bir ada olmasına rağmen Komorlar su ihtiyacını Dubai'den karşılamaktadır.

Sağlık

Komorlar'da sağlık konusunda da büyük bir yokluk ve sıkıntı yaşanmaktadır. Üç büyük adada sadece üç hastane ve birkaç özel poliklinik bulunmaktadır. Ülkede tıbbi personel, malzeme ve modern imkânların kısıtlı oluşu, ciddi sağlık sorunlarına

sebep olmaktadır. Sadece bir kadın doğum uzmanının olduğu Komorlar'da halkın kişisel sağlık sigortası imkânı bulunmamaktadır. Devlet hastanelerinde tedavi için cüzi miktarda ücret alınırken, özel kliniklerin sağlık hizmet bedeli çok yüksektir.

Ulaşım

Büyük Komor Adasının'da başkent Moroni yakınında uluslararası trafiğe açık bir hava limanı (Hahaya) ve iç hatlarda kullanılan üç hava alanı vardır. Ülkeler arası seyahatlerde adalara daha çok hava yo-

luyla ulaşılmaktadır. Adalar arası taşımacılık genelde denizden küçük teknelerle yapılmakla birlikte ulaşımında küçük uçaklar da kullanılmaktadır. Ülkede toplam 149 liman mevcuttur.

Eğitim

Komorlar'da eğitim dili Fransızcadır. Okuma yazma oranının %48 olduğu ülkede ortaokul ve lise eğitimi bizdeki imam-hatip okullarına tekabül eden medreselerde verilmektedir. İlkokul çağındaki

çocukların %55'i bu eğitimden yararlanabilmektedir. Okulların çoğu başkent Moroni'dedir. Yüksek öğrenime devam etmek isteyen öğrenciler Tanzanya, Sudan, Mısır ve Suudi Arabistan'a gitmektedir.

Okuma yazma oranının %48 olduğu ülkede ortaokul ve lise eğitimi bizdeki imam-hatip okullarına tekabül eden medreselerde verilmektedir.

KOMORLAR'DA ÇATIŞMA ALANLARI

Komorlar'da onlarca siyasi parti bulunmasına rağmen parlamento-daki iki temel ideolojik parti ülke siyasetinde belirleyici konumdadır: İslamcıların temsilcisi Cephethü'l Adaletü'l Vataniye Partisi (CAP) ve laik ideolojiyi temsil eden Demokratik Cemiyet Partisi.

Nüfusun %99'unun Müslüman olduğu ülkede ideolojik çatışmalar daha ziyade İslami görüş farklılıklarından dolayı yaşanmaktadır. Batılı ülkelerinin misyonerlik (Hristiyanlaştırma) ve İran'ın Şiileştirme faaliyetleri karşısında ise, Müslümanlar tek vücut olarak hareket etmektedirler.

Şiileştirme Faaliyetleri

Ülkede “en büyük tehlike” olarak Şiileştirme faaliyetleri görülmektedir. Halk ve İslam âlimleri Şiileştirme hareketine karşı birlikte mücadele etmektedir. Bu nedenle Şiileştirme faaliyetleri ülkede gizlice yürütülmektedir. Komorlar'da Şiileştirme çalışmalarının liderliğini İran'ın maddi desteğiyle eğitim görmüş yöneticiler yapmaktadır. Tahran'daki yayınevlerinde Şiilikle ilgili kitaplar bastırılıp ücretsiz olarak Komorlar'daki adreslere gönderilmektedir. Ülkede eğitim kurumları yetersiz olduğundan, yurt dışında eğitim alma geleneği çok yaygındır. Bu durumdan oldukça istifade eden Şiiler, ülkenin en zeki talebelerini yüksek mablağlı burslarla gizlice Şii medreselerinde eğitmektedir.

Şiileştirme faaliyetleri, ülkede açılan bir yardım derneği şubesi üzerinden yürütülmektedir. Bu

dernek, meslek edindirme kursları (elektrik, terzilik, marangozluk, mobilyacılık, bilgisayar vb.) ve okullar açarak (İmam Humeyni Fakültesi, Ehli Beyt Medresesi, Ti-byan Medresesi vb.) bu okullarda önce Farsça dil eğitimi vermekte, sonra da Şii inancının temellerini öğretmektedir.¹⁴

Şiileştirme faaliyetleri, komşu ülke Madagaskar'dan yönetilmektedir. Öğrenciler için Madagaskar'da yurtlar açılmıştır.

Bölgenin Nasrallah'ı gibi yetiştirilen eski devlet başkanı “Ayetullah” lakaplı Ahmed Abdallah M. Sambi, 2008'de İran ile müttefik olduklarını açıklamıştır. 2009'da İran Cumhurbaşkanı Ahmedî Nejat Komorlar'ı ziyaret ettiğinde çok büyük bir karşılama yapılmış, halka büyük bir ziyafet verilmiştir.¹⁵

Misyonerlik Faaliyetleri

Komorlar, Fransız işgalinin sürdüğü Mayotte Adası da dâhil, %99'u Müslüman olan bir İslam devletidir. Fransız Katolikler, tüm misyonerlik faaliyetlerine rağmen ne Komorlar Birliği'nde ne de Mayotte'da başarılı olabilmıştır. Bunda halkın misyonerlik faaliyetlerine karşı oldukça duyarlı olmasının ve dindarlığının etkisi büyüktür. Ülkedeki bütün çocuklar ilkökul öncesi dönemde, dört ila altı yaş arasında, Kur'an okullarına gönderilmektedir. Buralarda eğitim dört yıldır. Büyük Komor Adası'nda 2.200 Kur'an kursu, 300 medrese bulunmaktadır. Kur'an kurslarında yaklaşık 5.000 gönüllü öğretmen (devletten maaş almadan) hizmet vermektedir.

1841 işgali sonrası misyonerler okullar açıp Komor Adaları'nın eğitim sistemine yerleşmeye başlamıştır. Özellikle Moheli Adası'nda yönetime kendi denetimleri altında olan küçük yaştaki hükümdarları getirerek, onları ve saray halkını Hristiyan olarak yetiştirmeye çalışmış, saraya Hristiyan adetlerini yerleştirmek için çaba göstermişlerdir. Başkent Moroni'de elçilik açan Vatikan, misyonerlik faaliyetlerini bilhassa çocuklar üzerinden gerçekleştirmektedir.¹⁶ Fransız misyonerler Mayotte'u Doğu Afrika'nın Katolik merkezi yapmak için çaba sarfetmişler fakat başarılı olamamışlardır.¹⁷

Komor Adaları Müslümanları dinlerine bağlılıklarıyla bilinmektedir. Ancak gerek Fransız işgali döneminde gerekse Fransızların desteğiyle iktidara gelen Ali Suveylih zamanında halkın dinini öğrenmesine fırsat verilmemiştir. Bununla birlikte halk inancını samimiyet-

le korumuştur. 1978'de devletin resmî adının "Federal İslam Cumhuriyeti" olarak değiştirilmesinde ve bazı İslamlaştırma faaliyetlerinde bulunulmasında halkın dinine bağlılığının etkisi olmuştur. Ancak halkın fakirliği, Fransa'nın siyasi ve ekonomik baskısı, ülkedeki İslami çalışmaları olumsuz yönde etkilemektedir. Ülke, Fransa ve Arap ülkelerinin ekonomik yardımlarına muhtaç durumdadır. Bu yardımlar siyasi karar mekanizmaları üzerinde etkili olmaktadır. Fransa bu ülkede misyonerler haricinde çok sayıda paralı asker ve casus bulundurmaktadır.¹⁸

Misyonerlik çalışmalarına karşılık, Ağustos 1992'de Komor Adaları'nda İslami faaliyetlerin yaygınlaştırılması konusunda birçok İslam ülkesinden düşünür ve temsilcinin katıldığı bir sempozyum

düzenlenmiştir. Bu sempozyumda adalarda yapılacak İslami faaliyetler konusunda Komor Adaları yönetimiyle uluslararası İslami kuruluşlar arasında iş birliğine gidilmesi konusunda bazı kararlar alınmıştır.¹⁹

Komor Adaları, İslami çalışmalar konusunda başta Katar, İran ve Kuveyt olmak üzere çeşitli ülkelerden yardım görmektedir. Kur'an yarışması düzenleme, ramazan ayında iftar programları, kurban çalışmaları, ihtiyaç sahibi ailelere yardım, toplu evlendirme programları, tutuklu ve yakınlarına yar-

dım, davetçi yetiştirme kampları, yurt dışına öğrenci gönderme vb. faaliyetler devam etmektedir.

Merkezi başkent Moroni'de olan Komor Âlimler Birliği, kültürel ve sosyal çalışmaların yanı sıra İslami bilinçlendirme çalışmaları da gerçekleştirmektedir. Bunlar haricinde aile içi, aileler arası ve kurumlar arası ihtilaflara da hakemlik yapmaktadır (*İslah zatebeyn/tahkim*). Halkın âlimlere olan güveni çok güçlü olduğundan, resmî kayıttutmaya gerek duyulmamakta, âlimlerin çözümü halk arasında saygınlıkla karşılanmaktadır.²⁰

Sufilik ve Selefilik/Vahhabilik

Ülkede tasavvuf ekolleri ile Suudi Arabistan'da eğitim görmüş Selefi/Vahhabi gruplar arasında ideolojik tartışmalar mevcuttur. Bu tartışmalar, siyasi ve fikrîsel zeminde yürütülmektedir. Ülkede çeşitli sufi tarikatlarda mevcuttur. Tasavvuf, bütün evlere girmiş olup Komorlar'daki İslami hareketi oluşturan genç kuşağın neredeyse tamamının aileleri çeşitli tarikatlara mensuptur. Yurt dışında, bilhassa Suudi Arabistan'da okuyan gençler, tasavvufla aralarına mesafe koysa da Sudan ve diğer ülkelerde okuyan gençlerin tasavvufta bakışı daha olumludur.

Kadınları Hedef Alan Çalışmalar

Fransız feminist akımlar özellikle teasettür, miras, çok eşlilik, boşanma hukuku gibi temel İslami konularda Müslüman kadınlara yönelik olumsuz propaganda faaliyetleri yürütmektedir. Bu yapılar, Komorlu Müslüman kadınlara "İslam'ın kendilerine ikinci sınıf muamele yaptığı" iddiasıyla yaklaşmaktadır. Ülkede laik kesimin Müslüman kadınlar üzerindeki olumsuz etkilerini bertaraf etmek için Müslüman kadınların sivil toplum kuruluşları kurabilmelerinin önünün

açılması, bu tür faaliyetlerin etkilerini azaltmada başarılı olmuştur. Bu yapılar üzerinden kadınlar arasında yaygınlaştırılmaya çalışılan olumsuz propagandanın önüne geçilmeye çalışılmaktadır.²¹

Fransız misyonerler yüzlerce senedir halkı Hristiyanlaştıramamışken, laik ve feminist hareketler kadınlar üzerinden toplumu ahlaki olarak yozlaştırmada ve teasettörü ortadan kaldırmada kısmen başarılı olmuştur.²²

İktidar Mücadeleleri

Komorlar, her ne kadar Fransa'dan bağımsızlığını kazanmış olsa da Fransa'nın müdahaleleriyle ülkenin iç işlerinde sürekli olarak siyasi bir istikrarsızlık yaşanmaktadır. 150 yıl Fransa işgalinde kalan Komorlar'da, bağımsızlıktan sonra, 1975-2005 arasında, üç adada 20'den fazla başarısız askerî darbe ve ayrılma girişimi olmuştur. Darbelerde istikrarsızlıktan medet umanların etkisi büyüktür.

Ülkenin bir diğer siyasi sorunu da bağımsızlık hareketleridir. 3 Ağustos 1997'de Anjouan'ın, 11 Ağustos 1997'de Moheli'nin tek tarafı olarak federal devletten bağımsızlık ilanları, uluslararası camia tarafından tanınmamıştır. Adalar, 2002 yılında tekrar birleşmiş ve yeni anayasaya göre her adaya bir başkan ve bunların bağlı olduğu federal bir yönetim seçilmiştir.

Federal yapıdaki Komorlar'ı oluşturan üç adanın ayrı başkanları bulunmaktadır. 2001 yılından bu yana Anjouan'da ayrılıkçı hükümeti yöneten Muhammed Bacar, beş yıllık bir dö-

nem için Anjouan'ın başbakanı olarak seçimle başa getirilmiştir.²³ Merkezî hükümet ise Bacar'ın 2007'deki seçimleri hile yoluyla kazandığını ileri sürmüştür. Anjouan'da hükümete karşı bir yıl devam eden isyanı bastırmak üzere bir operasyon gerçekleştirilmiş ve Komor Adaları ordusu, Anjouan'ın tamamında kontrolü sağlamıştır.²⁴

Enerji Kaynaklı Çatışmalar

2012'de Mozambik Kanalı'nda bulunan 40 büyük petrol havzasından 19'unun Komor Adaları sınırları içerisinde kalması, başta Fransa olmak üzere Batılı ülkelerin gözlerini Komorlar'a çevirmesine yol açmıştır. Zira Fransa'nın Mayotte Adası'nı elinde tutmasının başlıca sebeplerinden biri de ülkenin petrol rezervleridir. Dünyanın petrol ihtiyacının 2050'li yıllarda azalacağı öngörüsüyle Fransa, en azından 2050 yılına kadar Mayot-

te Adası'ndaki işgalini devam ettirip, civardaki petrol rezervlerinin kontrolünü elinde tutarak dünyaya petrol satmayı planlamaktadır.

Afrika'nın doğusunda Mozambik ve Tanzanya'da masif gazı bulunması, Uganda'da gerçekleştirilen petrol arama çalışmaları ve Kenya yakınlarında tespit edilen hidrokarbon yatakları, bölgeyi önemli bir keşif alanı olarak gündeme taşımıştır.²⁵

MAYOTTE ADASI SORUNU

Yüz ölçümü yaklaşık İstanbul'un Beykoz ilçesi kadar olan Mayotte Adası, Afrika'nın güneydoğusunda yer alan ve coğrafi olarak Komorlar'ı oluşturan dört adadan biridir. Nüfusu 220.000 olan Mayotte Adası'nın %65'i Mayotte Adası'nda doğmuş kişilerden oluşmaktadır.

Mayotte Adası 1841 yılında Fransa tarafından işgal edildiği tarihten bu yana Fransa'yla Komorlar arasındaki en önemli problem alanlarının başında gelmektedir. Fransa'dan bağımsızlığını kazanmış olmasına rağmen Komorlar yönetimi üzerindeki Fransız etkisi ve baskısı halen daha hissedilmektedir. BM dâhil uluslararası bütün yapılar Mayotte'un Komor Adaları'na katılmasını desteklese de Fransa, Mayotte üzerindeki işgalini devam ettirmektedir.

1974'te yapılan, daha sonra 1976'da Fransa'nın itirazı üzerine tekrar edilen²⁶ referandum sonucu diğer adalar Fransa'dan bağımsızlı-

ğını kazanırken, Komor Adaları'nın coğrafi bir parçası olan Mayotte Adası, stratejik önemi sebebiyle Fransa'dan bağımsızlığını elde edememiştir. 2009 yılında yapılan referandumundan sonra ise 31 Mart 2011 tarihinde Mayotte Fransa'nın denizaşırı ili statüsünü almıştır.

Komorlar Birliği 1974'ten bu yana Mayotte'u kendi vatan toprağı olarak görmekte ve bu duruma 1979 yılında BM'de alınan "referandumu tanımama" kararını dayanak olarak göstermektedir. 2002 yılında kabul edilen yeni bayraklarında Mayotte dâhil dört ada, dört farklı renkle gösterilerek belirginleştirilmiştir. 1996-2002 yılları arasında bayrakta kullanılan yeşil renk, İslamiyet'in rengini temsil etmektedir. 2002 yılında değiştirilen bayraktaki sarı renk Moheli Adası bayrağından; beyaz, Mayotte Adası bayrağından; kırmızı, Anjouan Adası bayrağından; mavi, Büyük Komor Adası bayrağından alınmıştır.²⁷

1996-2001
Komorlar Federal İslam
Cumhuriyeti

Moheli

Mayotte

Anjouan

Büyük Komor

2002
Komorlar Birliği

Ancak halen Fransız sömürgesi durumundaki Mayotte, Fransa Ulusal Meclisi'nde bir, Fransa Senatosu'nda iki milletvekili ile temsil edilmektedir. Ada, 1 Ocak 2014'ten itibaren “*en uzaktaki üye*” sıfatıyla AB'ye de katılmıştır. Bu özelliği ile Mayotte, AB'ye katılan ilk Müslüman toprak parçası olmuştur. Adada doğan herkes otomatik olarak Fransız vatandaşı ve dolayısıyla AB vatandaşı kabul edildiği için, diğer ülkelerden ve özellikle çevre adalardan her yıl artan sayıda hamile kadın, gizlice Mayotte'a gelerek bu-

rada doğum yapmak istemektedir. Bu durum adaya olan yasa dışı göçün artmasını da tetiklemektedir.²⁸

1994 yılına kadar Mayotte Adası'ndaki akrabalarını istedikleri zaman ziyaret edebilen Komorlular, bu tarihten sonra Fransa tarafından başlatılan vize uygulaması yüzünden ciddi sıkıntılar yaşamaktadır. Bu karardan sonra Mayotte'a kaçak yollarla girmeye çalışan 10.000'den fazla Komorlu Müslüman'ın Fransız askerlerce öldürüldüğü bilinmektedir. Oysa ki bu insanların tek iste-

dikleri aile ve akrabalarını görmektir. Anjouan ve Mayotte arasındaki 70 kilometrelik deniz sahası adeta bir mezarlık gibidir.²⁹

Fransa, yapılan referandum sonucunda uluslararası hukukta bağlayıcılığı bulunan *self-determinasyon* ilkesine aykırı olarak bir ülkenin toprak bütünlüğünü bozacak şekilde hareket etmiş ve Mayotte Adası'nı, parçası olduğu Komorlar Birliği'nden ayrı tutarak ekonomik, sosyal, siyasi ve hukuki anlamda sömürgesi olarak kullanmaya başlamıştır. Bu durum BM'nin *Sömürge Ülkeler ve Halkların Bağımsızlıkları'nın Güvence Altına Alınmasına İlişkin Bildirgesi*'nde yer alan *self-determinasyon* hakkına aykırıdır.

Ayrıca, Bildirge'nin 6. Maddesi'nde “ulusal birlik ve ülke bütünlüğünü kısmen veya tamamen bozmaya yönelik her türlü girişim BM Anlaşması'na aykırıdır” denilmektedir. Bu prensiplere uyulması, diğer devletler bakımından bir yükümlülüktür.

Fransa, Bildirge'nin bu maddesine göre dört adadan oluşan Komor Adaları'nın bütünlüğünü bozacak şekilde bir referandum uygulamasına gitmiştir. BM Fransa'nın bu kararını tanımamıştır.

Bildirge'nin 2. Maddesi “Bütün halklar, kendi amaçları için, kendi doğal zenginlik ve kaynaklarını serbestçe kullanabilirler. Bir halk, hiçbir durumda, kendi geçim imkânlarından mahrum edilemez”³⁰ demektedir.

Bu maddeye aykırı olarak Fransa, ekonomik anlamda zengin olan Mayotte Adası'nın gelirlerini tamamen kendi menfaati doğrultusunda kullanmakta ve Komor halkının ekonomik anlamda kendi topraklarının zenginliklerinden faydalanmasına engel olmaktadır. Mayotte Adası'nın bütçesi, Komorlar'ın diğer üç adasından daha fazladır.

Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, 2014'te Rusya'nın Kırım

politikasına yapılan eleştirilere cevap verirken “Kırım, Rusya için çok önemlidir; Falkland Adaları'nın İngiltere için veya Komor Adaları'nın Fransa için öneminden daha fazladır” diyerek, benzer durumlarda Batı'nın menfaate dayalı müdahale biçimlerine dikkat çekmiştir. Rusya, Kırım konusundaki hukuk dışı politikasında, Mayotte'un Fransa tarafından işgalini kendisine referans göstermiştir.³¹

Fransız hukukçu Mireille Fanon Mendes,³² bu konuyu şu sözlerle ifade etmektedir:

“Coğrafi olarak Komor Adaları içerisinde yer alan Mayotte Adası, bugün siyasi olarak daha önce sömürgesi olduğu Fransa'ya bağlı. Komor Adaları, Mayotte üzerinde hak iddia etti, uluslararası hukuk Mayotte'un Komor Adaları'na bağlanması gerektiğini söyledi. Ancak Fransa bunu kabul etmedi. Bunun üzerine Fransa Mayotte'da bir referandum düzenledi. Referandumda Mayotte halkına ‘Komor’a katılmayı mı yoksa Fransa şemsiyesi altında yaşamayı mı tercih ettikleri’ soruldu. Mayotte Fransa'yı seçti, çünkü bu sayede Fransız pasaportu alabilecekti. Bugün Putin bu örneği kendisini haklı çıkarmak için kullanıyor. Gerçekten de uluslararası hukuk ihlallerini bizzat Batılı ülkeler yapıyor. Eğer bugün bir ülke uluslararası hukuku ihlal ediyorsa, bunun nedeni Batılı bir ülkenin ilk örneği vermiş olmasıdır.”

Son olarak Bildiri'nin “Eşit Haklar İlkesi ve Halkların Self-Determinasyon”u başlığını taşıyan bölümünde şu önemli noktalar yer almaktadır:

“Tüm halkların, dışarıdan herhangi bir karışmaya maruz kalmaksızın, kendi siyasal statüsünü saptamaya ve kendi ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmesini sürdürmeye hakkı vardır. Bu hakka saygı göstermek her devletin görevidir. Sömürgeciliğe karşı mücadele yasalıdır.”

MAVİ MARMARA DAVASI VE KOMORLAR BİRLİĞİ

2010 yılında Gazze'deki ambargo ve ablukanın kaldırılması için yola çıkan uluslararası yardım filosunu oluşturan gemilerden Mavi Marmara, Komorlar Birliği bayrağı taşımaktaydı. Bu nedenle İsrail'in uluslararası kara sularında saldırdığı Mavi Marmara Gemisi, uluslararası hukukta "Komor toprağı" sayılmakta ve yapılan saldırı Komor topraklarına yapılmış kabul edilmektedir.

Komorlar, 2006'dan bu yana Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (UCM) kurucu sözleşmesi olan Roma Statüsü'nün taraflarından biri olarak, İsrail tarafından işlenen suçların yargılanması için başvuru yetkisine sahiptir. Komorlar Birliği 2012'de, Lahey UCM'de saldırıdan sorumlu İsraili

askerler aleyhine açılacak davada kendisini temsil etmesi için Türkiyeli avukatlara vekâlet vermiştir.

Komorlar Birliği parlamento üyeleri, daha önce Arap Birliği'nde "İsrail işgali altındaki Gazze'ye girilmesi" konusunda teklif sunmuş, fakat bu teklifleri sonuçsuz kalmıştır. Komorlu parlamenterler dünyanın en küçük Müslüman ülkesi olarak Kudüs ve Gazze'nin özgürlüğünü Mayotte'un özgürlüğünden ayrı tutmadıklarını ve bu konunun takipçisi olacaklarını her platformda dile getirmektedirler.³³

Komorlar Birliği halkı ve yetkilileri; "Bizim için iki önemli siyasi sorun var; İsrail işgali altındaki Kudüs'ün ve Fransa işgali altındaki Mayotte Adası'nın

özgürleştirilmesi” diyerek ümmete yakışır bir tavır ortaya koymaktadır.

Komor Âlimler Birliği Başkanı Abubakır Abdallah’ın Türkiye’den Komorlar’a giden bir heyete söylediği şu sözler ümmetin bilincini göstermesi bakımından oldukça anlamlıdır:

“Fransa’ya rağmen İİT’de, BM’de ve Arap Birliği’nde Mayotte’un özgürleştirilmesi için uğraş veriyoruz. Türk halkı ve diğer Müslüman halklar Mayotte topraklarını kendi toprakları gibi görmelidir. Mayotte bir İslam toprağıdır. Fransa, uluslararası kanunları ve insan haklarını çiğniyor. İslam topraklarının bir parçası olan Mayotte, bütün Müslümanların gündemine girmelidir. Ramallah ile Gazze arasındaki yahut Afganistan’daki sorun gibi bizde de aynı ülkenin topraklarının çocukları ülke topraklarının bir kısmına seyahat edemiyor.

Komorlar’da bir İslam Bankası yok. Mevcut bankalar Fransa’nın eski emperyalist sisteminden devralındı ve faizle çalışıyor. Komor hükümeti 2010’da İslam Kalkınma Bankası’ndan bu konuda talepte bulundu fakat ciddi bir adım atılmadı. Hükümet tarafından, Müslüman ülkelerden banka açma konusunda gelecek tekliflerin değerlendirilmesi noktasında Kamer Merkez Bankası’na talimat verildi.³⁴

Sultan II. Abdülhamid’in Komor adaları ile çok yakın ilişkileri oldu. Ahmed b. Ebubekir Sübeyd’i Osmanlı topraklarına davet etti ve uzun süre onu ağırladı. Ülkede bütün camilerde hâlâ her cuma Osmanlı Halifesi Abdülhamid adına hutbe okutulmaktadır. Komorlar, bir asırdır kopmuş olan bu ilişkilerin Türkiye ile tekrar dirilişe geçmesini ve Kudüs ve Mayotte’un özgürlüğü gibi konularda uluslararası camiada ortak hareket edilmesini talep etmektedir.”³⁵ şeklinde beyanda bulunmuştur.

SONNOTLAR

1. Ahmet Varol, http://www.islamvehayat.com/1184_komorlar-da-karisiklik.html
2. Prof. Dr. Ahmet Kavas, "Komor", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXVI, s. 153-157.
3. İsmail Hakkı Tevfik, *Âlem-i İslâm Külliyyâtından Komor Adaları*, İstanbul, 1923.
4. Mmadi Ali, Komor Adaları Cumhurbaşkanı Müsteşarı Devlet Eski Bakanı, 2014 görüşmesi.
5. Kavas "Komor", s. 153-157.
6. Stratejik Düşünce Enstitüsü, Başbakanlık, Ankara 2014.
7. Stratejik Düşünce Enstitüsü, Başbakanlık, Ankara 2014.
8. 2011 yılında bölgeye yapılan ziyaret sırasında Diyanet İşleri Genel Müdürü İbrahim Yusuf ile yapılan görüşme.
9. Kavas "Komor", s. 153-157.
10. 2011 yılında bölgeye yapılan ziyaret sırasında edinilen bilgiler.
11. Gezginler Derneği Başkan Yardımcısı Selman Arıncı, 2010.
12. <http://www.msxslabs.org/forum/ulkeler-ve-tarihleri/12206-komor-cumhuriyeti-ve-komor-tarihi.html#ixzz3ApwOcVh4>
13. <http://www.dunyabulteni.net/haber/141696/komor-adalarinda-patates-yetistiriyoruz>
14. 2011 yılında bölgeye yapılan ziyaret sırasında Komor Diyanet İşleri Genel Müdürü İbrahim Yusuf ile yapılan görüşme.
15. <http://www.islamidavet.com/2009/02/27/ahmedinecadin-komor-meclisindeki-konusmasi>
16. 2011 yılında bölgeye yapılan ziyaret sırasında Âlimler Birliği Cemiyeti Başkanı Abubakır Abdallah Camalullayl ile yapılan görüşme.
17. Şeyh Ahmet Raşid Mbayi, Cephetü'l Adaletu'l Vatanîye Partisi (CAP) lideri ve partinin kurucusu (1989).
18. Kavas "Komor", s. 153-157.
19. *Düşünce Gündem Dergisi*
20. 2011 yılında bölgeye yapılan ziyaret sırasında Âlimler Birliği Başkanı Abubakır Abdallah Camalullayl ile yapılan görüşmeden.
21. 2011 yılında bölgeye yapılan ziyaret sırasında Komorlar Cemiyetü'l-Hayriyye Kadın Derneği Başkanı İsmet binti Ali Ummu Afra ile yapılan görüşme.
22. Tayees Abdullah Al Jumaily, Katar İslami finans kurumları fıkıh danışmanı. Komorlar maddi destek sorumlusu.
23. Kavas "Komor", s. 153-157.
24. http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/03/080325_cumoros.shtml
25. <http://af.reuters.com/article/comorosNews/idAFL6N0MG2EO20140319?pageNumber=2&virtualBrandChannel=0>
26. Mmadi Ali, Komor Adaları Cumhurbaşkanı Müsteşarı ve Devlet eski Bakanı, görüşme, 2014, İstanbul.
27. http://tr.wikipedia.org/wiki/Komorlar_bayra%C4%9F%C4%B1
28. <http://thecruiselife.net/abnin-ilk-musulman-uyesi-mayotte/>
29. Mmadi Ali, Komor Adaları Cumhurbaşkanı Müsteşarı Devlet Eski Bakanı ile görüşme, 2011, Komorlar.
30. Sözleşmelerin bir başka özelliği, self-determinasyon hakkının ekonomik boyutunu tanımlamalıdır. Halkların kendi doğal zenginliklerini ve kaynaklarını serbestçe kullanması ve kendi geçim kaynaklarından mahrum edilmemesi olarak ifade edilen ekonomik self-determinasyon hakkı, ikinci fıkrada düzenlenmiştir.
31. http://turkish.ruvr.ru/news/2014_03_14/Lavrov-Kirim-Rusya-onem/
32. Cezayir'in bağımsızlık mücadelesinin önderlerinden ünlü siyahi düşünür Frantz Fanon'un Fransa'da yaşayan hukukçu kızı. Ayrıca bk. <http://www.timeturk.com/m/haber.asp?id=831727>
33. 2011 yılında bölgeye yapılan ziyaret sırasında Komor Adaları Cumhurbaşkanı Müsteşarı Devlet Eski Bakanı Mmadi Ali ile yapılan görüşme.
34. Şeyh Ahmet Raşid Mbayi Cephetü'l Adaletu'l Vatanîye Partisi (CAP) lideri ve partinin kurucusu (1989). İstanbul'da 25 Nisan 2009'da düzenlenen Mescid-i Aksa Sempozyumu'na katılım sağlamıştır.
35. 2011 yılında bölgeye yapılan ziyaret sırasında Âlimler Birliği Cemiyeti Başkanı Abubakır Abdallah Camalullayl ile yapılan görüşme.

FAYDALANILAN DİĞER KAYNAKLAR

- Piri Reis, *Kitâb-ı Bahriye* (nşr. Ertuğrul Zekâi Ökte v.dğr.), İstanbul 1988.
- Türkkaya Ataöv, *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara 1977.
- Aydoğan Köksal, *Afrika Genel ve Ülkeler Coğrafyası*, Ankara 1999.

İNSAMER

İNSANI VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Karagömrük Mh. Kaleboyu Cd. Muhtar Muhiittin Sk.
No. 6 PK. 34091 Fatih - İstanbul - Türkiye
T. +90 212 631 21 21 | F. +90 212 621 70 51
www.insamer.com | info@insamer.com